

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ НАВИЧОК
СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ
СПЕКТРУ АУТИЗМУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL4-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Тетяна ТЕТЕР

Керівник:
Оксана КОНСТАНТИНІВ,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	
1.1 Концепція розвитку базових навичок у дітей раннього віку	6
1.2 Денверська методика раннього розвитку дитини.....	36
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	
2.1 Аналіз методик дослідження розвитку дітей раннього віку.....	41
2.2 Результати констатувального експерименту.....	74
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	
3.1 Особливості формування елементарних навичок мовлення у програмі «Послуги раннього втручання».....	89
3.2 Результати формувального експерименту.....	94
ВИСНОВКИ.....	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТКИ.....	113

ВСТУП

На сьогодні проблема ранньої діагностики та корекційної допомоги дітям з порушеннями розвитку входить до кола надзвичайно важливих, оскільки частка здорових новонароджених суттєво знижується з кожним роком. За статистичними даними поширеності розладів спектру аутизму (далі РСА) у 1996 р. кількість випадків становила близько 4 осіб на 10000 людей (Lotter), а у 2005 р. – 30-60 випадків на 10000 населення (Rutter). До діагностичних критеріїв розладів спектра аутизму (РСА) відносять тріаду симптомів, що з'являються до трирічного віку: порушення у сфері соціальної взаємодії; порушення вербальної і невербальної комунікації; обмежена, повторювана, стереотипна поведінка, інтереси та активність.

За дослідженнями V. Lotter, M. Rutter порушення розвитку мовленнєвих та комунікативних здібностей є чи не найбільшою проблемою для осіб з розладами спектра аутизму. Н. Базима, Н. Гаврилова, О. Константинов, К. Островська, В. Тарасун, О. Ткач, Д. Шульженко та ін. наголошують на важливості розуміння того, що діти з РАС не просто мають труднощі набуття мовленнєвих навичок, що спричинює порушення комунікації, а також труднощі розуміння та використання вербальної так і невербальної поведінки у комунікативній взаємодії. Саме тому стає очевидною необхідність дослідження й оцінки мовленнєвих навичок дитини з аутизмом, а саме, здатності до розподілу й привертання уваги, здатності розпочинати й відгукуватися на соціальну взаємодію, становлення й використання комунікативних навичок. Актуальність дослідження саме цих категорій комунікативних навичок викликана, перш за все, їх впливом на подальший комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини з аутизмом.

Мета дослідження полягає у здійсненні наукового обґрунтування і виявлення особливостей розвитку мовлення дітей з розладами спектра

аутизму раннього віку та визначення ефективності програми раннього втручання з формування елементарних мовленнєвих навичок у дітей з РАС.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз та виділити особливості розвитку мовлення дітей раннього віку з розладами спектру аутизму;
2. Емпірично дослідити розвиток елементарного мовлення дітей раннього віку з розладами спектру аутизму;
3. Визначити ефективність програми раннього втручання з формування елементарних мовленнєвих навичок у дітей з РАС

Об'єкт дослідження – розвиток мовлення у дітей раннього віку з розладами спектру аутизму.

Предмет дослідження – особливості формування елементарних мовленнєвих навичок у дітей з РАС.

У процесі теоретичного вивчення проблеми та емпіричного дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні **методи дослідження:**

Теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних даних для уточнення сутності базових понять.

Емпіричні – спостереження, бесіда та скринінги ASQ-3 (Ages and Stages Questionnaires, Third Edition) та CASD (Childhood Autism Spectrum Disorders) для вивчення розвитку мовлення у дітей раннього віку з розладами спектру аутизму.

Практичне значення одержаних результатів: впровадження у логопедичну практику представленої у роботі результатів дослідження, підвищує ефективність формування мовлення у дітей раннього віку з розладами спектру аутизму.

Апробація результатів дослідження: матеріали дослідження було представлено на «Науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2022-23 н.р.» (4-5 квітня 2023 року м. Кам'янець-Подільський)

Публікації: Характеристика скрінігових інструментів дослідження дітей раннього віку з розладами спектру аутизму // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 14. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2023.С. 674-681

Структура дослідження: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

ВИСНОВКИ

Дослідження дозволило виокремити ключові аспекти, які визначають формування елементарних навичок спілкування у дітей раннього віку з розладами спектру аутизму, а саме:

1. З'ясовано, що розлад аутистичного спектру — це нейророзвиткове порушення, яке як правило, проявляється у ранньому дитинстві і впливає на соціальну взаємодію, комунікацію, інтереси та поведінку особи. Ранній дитячий аутизм входить до загальної категорії розладів аутистичного спектру (РАС). Діти з аутизмом можуть проявляти різні симптоми, і ступінь тяжкості порушення може значно варіювати. Ранній дитячий аутизм є одним з найважливіших аспектів розгляду, оскільки раннє виявлення та інтервенція можуть значно поліпшити прогноз та якість життя дитини. Виокремлено ключові ознаки аутизму у малюків, а саме: брак контакту з очима; відсутність мовлення або його затримка; стійкий інтерес або пристрасть до певних об'єктів; обмежена соціальна взаємодія;

2. Визначено, що розвиток комунікативних навичок на ранньому етапі життя дітей з РАС є ключовим фактором у подальшій їхній інтеграції в суспільство та навчання. Послуга раннього втручання - це комплексний підхід до підтримки та розвитку дітей з ризиком або наявністю розвивальних або поведінкових проблем на ранніх етапах їхнього життя, зазвичай від народження до 3-х років. Ця послуга передбачає ранню діагностику та інтервенцію, спрямовану на поліпшення розвитку мовлення, соціальних навичок, фізичних вмінь та інших аспектів розвитку дитини. Раннє втручання може включати різні форми роботи, такі як мовленнєва стимуляція, фізіотерапія, заняття з логопедією та інші спеціалізовані послуги.

3. Проаналізовані методи дослідження елементарних навичок мовлення у дітей з РАС: скринінги ASQ-3 (Ages and Stages Questionnaires, Third Edition) та CASD (Childhood Autism Spectrum Disorders) та діагностовано за цими тестами 5 дітей які мають вже встановлений діагноз РАС, а бо підозри на РАС. Було виокремлено шкали які відповідають за

елементарні навички спілкування, мовленнєву та соціальну діяльність дитини з РСА.

4. Результати констатувального експерименту свідчать: 20% дітей з РАС вказують на предмет або говорять, коли щось хочуть. 40% інколи використовують жести або вигуки для вираження своїх потреб, 40% не проявляють комунікативної ініціативи у спілкуванні. Активний словник у дітей з РАС значно менший за нормативні показники типового розвитку, 20% – вимовляють вісім і більше слів, 40% інколи використовують до восьми слів і 40% для вираження власних потреб використовують крик і плач. Результати дослідження розуміння зверненого мовлення свідчать, що 20% дітей правильно ідентифікують лише одне зображення і показують один предмет, 50% вибірково розрізняють предмети, 30% не використовують вказівний жест, але не можуть ідентифікувати предмет.

5. Усі 5 дітей перебували на послuzі раннього втручання в Центрі реабілітації «Гармонія» ім. Р. Панасюк в м. Вінниця, де отримують комплексну реабілітацію та корекційні заняття з психологом, логопедом, ерготерапевтом, лікарем неврологом та соціальним працівником, згідно індивідуального плану реабілітації. Для формування елементарних навичок спілкування дітей з РСА були залучені такі фахівці: ерготерапевт (розвиток моторики і сенсорна терапія) та логопед (система альтернативної комунікації PECS, метод візуальних підтримок, логоритміка, стимуляція мовлення).

6. Результати формувального експерименту свідчать про позитивну динаміку розвитку мовлення дітей раннього віку з РАС. Зона «Спілкування» покращилась на 20%, зона «Використання мовлення» також покращилась на 10%, що вказує на збільшення словарного запасу та використання слів. Спостерігається покращення на 10% у зоні «Розуміння зверненого мовлення», що може свідчити про зростання спроможності дітей розрізняти та розуміти предмети. Спостерігається покращення на 10% у зоні «Самопізнання та сприйняття відображення». Відбулись зміни за шкалою «Взаємодії з предметами» – покращення на 30%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А. М. Основи дефектології та логопедії : навч.-метод. посіб. для студентів факультету психології та соціальної роботи, спеціальність "Дошкільна освіта; практична психологія" / А. М. Аніщук. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 175 с
2. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
3. Гаврилов О. В. Прикладна корекційна психопедагогіка: олігофренопедагогіка, 1-4 класи : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2017. 599 с. URL: <https://ua.b-ok2.org/book/3296538/ab2846>
4. Гаврилова Н.С., Гаврилов О.В., Константинов О.В. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 16 том 2 / за ред. М.К. Шеремет. – Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 330 с. С.123-131.
5. Логопедія: методичні традиції і новаторство: науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Наукова бібліотека МНУ ім. В.О. Сухомлинського; упоряд. Л.І. Грубій, О.І. Ковиліна – Миколаїв, 2016. – 109с.
6. Древняк Л. П. Логопедична розминка, як сучасна форма мовленнєвого розвитку дошкільника/ Древняк Л.П. – Кривий Ріг. – 2020. – 48с.
7. Іншаков А. Є., Іншакова І. Є. Спеціальна методика розвитку мовлення дітей з ТПМ. Навчально-методичний посібник до курсу (для студентів бакалаврату спеціальності 016 Спеціальна освіта. Логопедія). Кривий Ріг: КДПУ. 285 с.
8. Качинська Т. В. К–30 Неврологічні основи логопедії : робочий зошит для практичних робіт / Т. В. Качинська. – Луцьк, 2019. – 62 с.
9. Коломоєць Т.Г. Тексти лекцій з навчальної дисципліни "Логопедія" для спеціальності 016 Спеціальна освіта. КДПУ. 2021. 115 с.

10. Ковшар О.В. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобом дидактичних ігор : навчально-методичний посібник / О.В.Ковшар, – Кривий Ріг :КДПУ, 2022. – 62 с.
11. Курєнкова А. В. Сюжетно-рольові ігри соціального спрямування для дітей з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного віку: методичний посібник. Суми, 2020. 112с.
12. Літвінова О. В. Щодо питання діагностики усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру / О. В. Літвінова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2014. - Вип. 27. - С. 106-110. –с.
13. Логвінова І.П. Особливості формування невербальних засобів комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2013. 17 с.
14. Лопатинська Н. А. Неврологічні основи логопедії. Курс лекцій / Н.А. Лопатинська Київ. Видавничий Дім «СЛОВО», 2017. – 147с.
15. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.
16. К.О.Островська, Х.В. Качмарик, Л.Р.Дробіт Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Навчальний посібник, 2017. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 124 с
17. Островська К.О., Островський І.П., Сайко Х.Я. Індивідуальний маршрут дитини з розладами спектра аутизму. Навчальний посібник, 2017. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. –52 с.
18. Породько М. І. Методи оцінювання психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з аутистичним спектром порушень. Актуальні питання корекційної освіти. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. Вип. 9. С. 181–192

19. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. / Ю. В. Рібцун. – К., 2014. – 238 с.
20. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. С 91 Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник / І. Сухіна І. Риндер, Т. Скрипник / за ред. Сухіної І.В. – Київ-Чернівці: «Букрек», 2017. – 192 с.
21. Скрипник Т. Аутизм як форма девіантної поведінки // Т. В. Скрипник. – Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка, – Т. XI, Ч. 7, – Київ – 1995. – С. 457–464
22. Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія / Тетяна Вікторівна Скрипник. — Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. — 208 с.
23. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: навч. посібник. Київ : Ін-т спец. педагогіки НАПН України; Фенікс, 2010. 365 с.
24. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. – К.: Видавництво “Фенікс”, 2010. – 320 с.
25. Скрипник Т. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навч.-наоч. посіб. / Ін-т спец. педагогіки НАПН України, Всеукр. фонд ”Крок за кроком”, Проект ”Інклюзивна освіта: крок за кроком” ; уклад.: Київ : Плянди, 2015. 55 с.
26. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. – К.: «Каравела», 2017. – 316 с.
27. В. Тарасун. Аутологія: теорія і практика. Підручник. В Тарасун – К.: «Вадекс», 2018. – с.590.
28. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович. – К.: „Актуальна освіта”, 2007. – 120 с.

29. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навч.-наоч. посіб. / Ін-т спец. педагогіки НАПН України, Всеукр. фонд "Крок за кроком", Проект "Інклюзивна освіта: крок за кроком" ; уклад.: Скрипник Т. Київ : Пляди, 2015. 55 с.
30. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка : підручник Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.
31. Шеремет М. К. Неврологічні основи логопедії : навч. посіб. / М. К. Шеремет, О. В. Боряк. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – 252 с.
32. 6. Шеремет М. К. Хрестоматія з логопедії. Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія. / М. К. Шеремет, С. Ю. Конопляста, І. В. Мартиненко – К.: КНТ, 2008. – 380 с
33. Шеремет М.К . Кандукова С.В. особливості мовленнєвого розвитку дітей з РАС // Збірник наукових праць Кам'янець – Подільського університету ім. І. Огієнко / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака, - Випуск 15. Серія спеціальн – педагогічну – Кам'янець – Подільський: Аксіома 2010. – 462 с.
34. Шульженко Д. І. наук.праця;. Національний педагогічний університет М.П. Драгоманова; УДК: 37.015.3:376.4(043.3); «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ» 46. – с.
35. Шульженко Д.І. Аутизм – не вирок – Львів : Кальварія, 2010. – 224с.
36. Шульженко Д. І.; Товкес, Юлія (М-во освіти і науки України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2020) стаття «Особливості лексико-семантичної сторони мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра» 350. с.
37. Шульженко Д.І. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2007. – Вип. 7. – С. 85 – 88.

38. Шульженко Д.І. Основи педагогічної корекції аутентичних порушень у дітей: Монографія - К., 2009. – 385 с.
39. Шульженко Д.І., Ліснічук О.В. Робота гувернера – корекційного-психопедагога з дітьми, які мають інтелектуальні та аутистичні порушення. – Київ.; К., 2006. 180.с.
40. Сучасна логопедія: інноваційні технології. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (за ред. Савінової Н. В.) Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2021. – 214 с.
41. Неврологічні основи логопедії: опорний конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» / укладач І.І.Штих. Мукачево: МДУ, 2022. 47 с.
42. Роджерс С.Дж., Доусон Дж., Висмара Л.А. Денверская модель раннего вмешательства для детей с аутизмом, 2016.
43. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с.
44. С91 Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали ІХ Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (15 грудня 2020 року, м. Суми). – Суми : ФОП Цьома С. П., 2020. – 210 с.
45. Mundy, P., Sigman, M., & Kasari, C. (1990). A longitudinal study of joint attention and language development in autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 20(1), 115-128.
46. Rogers, S. J., & Dawson, G. (2010). *Early Start Denver Model for young children with autism: Promoting language, learning, and engagement*. Guilford Press.
47. Koegel, R. L., Koegel, L. K., & McNeerney, E. K. (2001). Pivotal areas in intervention for autism. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30(1), 19-32.

48. Dawson, G., & Osterling, J. (1997). Early intervention in autism: Effectiveness and common elements of current approaches. In M. J. Guralnick (Ed.), *The effectiveness of early intervention* (pp. 307-326).
49. Lord, C., Rutter, M., DiLavore, P. C., Risi, S., Gotham, K., & Bishop, S. L. (2012). *Autism Diagnostic Observation Schedule, Second Edition (ADOS-2)*. Western Psychological Services.
50. Schertz, H. H., & Odom, S. L. (2007). Promoting joint attention in toddlers with autism: A parent-mediated developmental model. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(8), 1562-1575.
51. Kasari, C., Gulsrud, A. C., Wong, C., Kwon, S., & Locke, J. (2010). Randomized controlled caregiver mediated joint engagement intervention for toddlers with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*,
52. Rogers, S. J. (1998). Empirically supported comprehensive treatments for young children with autism. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27(2), 168-179.
53. Boccuto L, Chen CF, Pittman AR, Skinner CD, McCartney HJ et al. Decreased tryptophan metabolism in patients with autism spectrum disorders. *Mol Autism*. 2013 Jun 3;4(1):16. doi: 10.1186/2040-2392-4-16
54. . NICE Clinical Guideline 128 – Autism: recognition, referral and diagnosis of children and young people on the autism spectrum, 2011
55. Manzi B, Loizzo AL, Giana G, et al.: Autism and metabolic diseases. *J Child Neurol* 2008, 23:307–314
56. Frye RE, Rossignol DA. (2011) Mitochondrial Dysfunction Can Connect the Diverse Medical Symptoms Associated with Autism Spectrum Disorders. *Pediatric Research*. February 1. doi: 10.1203/PDR.0b013e318212f16b
13. Frye R.E., Rossignol D. Metabolic disorders and abnormalities associated with autism spectrum disorder. *J Pediatr Biochem*, 2 (2012), pp. 181–191
57. Spilioti M. et al. Evidence for Treatable Inborn Errors of Metabolism in a Cohort of 187 Greek Patients with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Front. Hum. Neurosci*. 2013; 7:858. doi: 10.3389/fnhum.2013.00858

58. Kaluzna-Czaplinska J, Zurawicz E, Struck W, Markuszewski M. Identification of organic acids as potential biomarkers in the urine of autistic children using gas chromatography/mass spectrometry. *J Chromatogr B Analyt Technol Biomed Life Sci.* 2014 Sep 1;966:70-76

59. Ages Stages questionnaires ASQ - 3 Авторське право 2009 | Paul H. Brookes Publishing Co., Inc. Усі права захищено. J. Squires, Ph.D., and D. Bricker, Ph.D/190

60. CASD;. Susan Dickerson Mayes, PhD./ Stoelting Co, USA/guidance on use 2014 ,авторські права перекладу та адаптація Giunti Psychometrics 230